

Pierre Renouvin
EUROPSKA KRIZA I PRVI SVJETSKI RAT

Copyright © hrvatskog izdanja 2008,
Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
Sva prava pridržana

Nakladnik
Golden marketing-Tehnička knjiga
Jurišićeva 10, Zagreb

Za nakladnika
Ana Rešetar

Urednik
Mirko Banjeglav

Recenzenti
prof. dr. sc. Livia Kardum
doc. dr. sc. Tvrtko Jakovina

Naslov izvornika
La crise européenne et la première guerre mondiale
© Orion Publishing Group, Ltd. 2000.

ISBN 978-953-212-335-7

Pierre Renouvin

EUROPSKA KRIZA I PRVI SVJETSKI RAT

Preveo s francuskog

dr. Nikola Berus

Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, 2008.

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	11
PRVA KNJIGA	
POLITIČKI, GOSPODARSKI I DRUŠTVENI ŽIVOT PRIJE PRVOGA SVJETSKOG RATA	13
Prvo poglavlje	
ULOGA EUROPE U SVIJETU NA POČETKU XX. STOLJEĆA ...	15
1. Gospodarska i financijska ekspanzija.....	16
2. Seoba ljudi	19
3. Širenje političkih ideja	21
4. Vjerska ekspanzija	23
5. Intelektualna ekspanzija.....	26
Drugo poglavlje	
OTPOR EUROPSKOJ EKSPANZIJI	28
1. Imperijalizam Sjedinjenih Američkih Država	28
2. Japan i rat u Mandžuriji.....	32
Treće poglavlje	
AZIJSKI KONTINENT OD 1904. DO 1914	36
1. Rast Japana	36
2. Kineska revolucija	39
3. Nacionalni pokret u Indiji.....	43
4. Revolucija u Turskoj 1908. godine.....	45
5. Revolucija u Perziji.....	47
Četvrto poglavlje	
AMERIČKI KONTINENT OD 1904. DO 1914	49
1. Sjedinjene Američke Države.....	49
2. Države Latinske Amerike.....	53
3. Kanada.....	56

Peto poglavlje	
EUROPSKE DRŽAVE OD 1904. DO 1914.	58
1. Francuska.	59
2. Velika Britanija	65
3. Italija	69
4. Njemačka.	71
5. Austro-Ugarska	75
6. Rusija i revolucija 1905.	79
7. Ostale europske države.	84
Šesto poglavlje	
ČIMBENICI MEĐUNARODNE SOLIDARNOSTI.	91
1. Solidarnost gospodarskih i financijskih interesa	91
2. Međunarodna uloga sindikalnog pokreta i socijalizma	94
3. Pacifistički pokret	96
DRUGA KNJIGA	
PODRIJETLO SUKOBA	99
Prvo poglavlje	
SUPARNIŠTVA MEĐU VELESILAMA	101
1. Nacionalne suprotnosti	101
2. Nove okolnosti 1904.	104
3. Njemačka politika	106
Drugo poglavlje	
AUSTRIJSKO-NJEMAČKE INICIJATIVE (1905. – 1911.).	109
1. Marokanska kriza od 1905. do 1906. i osnivanje Trojnog saveza.	109
2. Bosanska kriza (1908. – 1909.)	116
3. Agadirska kriza (1911.).	119
Treće poglavlje	
RUSKI ODGOVOR (1912. – 1913.).	124
1. Balkanski savez	125
2. Dva balkanska rata	127
3. Nesiguran mir	131
Četvrto poglavlje	
UZNEMIRENOST EUROPE	134
1. Diplomatski i tehnički sporazumi	134
2. Vojni zakoni.	137
3. Reakcija javnog mnijenja	141
Peto poglavlje	
SRPANJSKA KRIZA 1914.	145
1. Interesi velesila	146
2. Razvoj krize	148
3. Rasplet	151

TREĆA KNJIGA

EUROPA U RATU (KOLOVOZ 1914. – PROSINAC 1916.)	157
Prvo poglavlje	
RAVNOTEŽA SNAGA U KOLOVOZU 1914.	159
1. Vojne i pomorske snage	160
2. Moralne snage	163
3. Diplomatske perspektive	168
Drugo poglavlje	
BORBE 1914.	173
1. Bojni planovi	174
2. Neuspjeh austrougarsko-njemačkoga ratnog plana: Marna	176
3. Jesenske bitke	183
4. Uzroci njemačkog neuspjeha	185
Treće poglavlje	
STAJALIŠTE NEUTRALACA:	
INTERVENCIJE I POSREDOVANJA	187
1. Antanta i balkanske države	187
2. Intervencije Turske i Japana	188
3. Neutralnost Sjedinjenih Američkih Država	192
Četvrto poglavlje	
NOVE OKOLNOSTI: DUGI RAT	196
1. Vojne snage	196
2. Gospodarske snage	199
3. Moralne snage	207
Peto poglavlje	
VOJNIČKE I DIPLOMATSKE BITKE 1915.	212
1. Prve njemačke ofenzive u Rusiji i odgovori Antante	213
2. Ulazak Italije u rat	216
3. Velika njemačka ofenziva u Rusiji i odgovori Antante	221
4. Ulazak Bugarske u rat	224
5. Ofenziva na Srbiju i solunska ekspedicija	227
6. Rezultati borbi 1915.	229
Šesto poglavlje	
POLITIČKE REPERKUSIJE BORBI 1915.	231
1. Zapadne sile	231
2. Rusija	234
3. Centralne sile	235
Sedmo poglavlje	
RAT DO ISCRPLJENJA	238
1. Vojna sredstva	239
2. Gospodarsko oružje: blokada i sloboda mora	241
3. Čvrstoća saveza	247

Osmo poglavlje	
BORBE 1916.	252
1. Planovi za borbe.	252
2. Austrougarsko-njemačka ofenziva – Verdun i Asiago.	254
3. Rat na moru: bitka kod Jütlanda	258
4. Antantne ofenzive.	260
5. Intervencija Rumunjske	263
6. Ravnoteža snaga potkraj 1916.	266
Deveto poglavlje	
NARODI SU UMORNI	269
1. Uznemirenost javnosti	269
2. Zapadne demokracije.	271
3. Centralne sile.	275
4. Rusija.	277
5. Europski neutralci	280
6. Države Latinske Amerike.	283
7. Daleki istok	285
Deseto poglavlje	
MIROVNA PONUDA U PROSINCU 1916.	287
1. Mirovna ponuda i američki prijedlog za posredovanje.	287
2. “Ratni ciljevi” zaraćenih država	290
ČETVRTA KNJIGA	
AMERIČKA INTERVENCIJA I RASPLET	297
Prvo poglavlje	
ULAZAK SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U RAT	299
1. Neograničeni podmornički rat i prekid njemačko-američkih odnosa.	300
2. Pad carizma i ruska kriza.	304
3. Kriza podmorničkog rata i Velika Britanija	310
4. Pripremanje “velike ofenzive” na Zapadnom bojištu	312
5. Sjedinjene Američke Države objavljuju rat.	316
6. Američka intervencija i europski rat.	320
7. Američka intervencija i pitanje Dalekog istoka	324
Drugo poglavlje	
RAVNOTEŽA SNAGA I POKUŠAJI DA SE OSTVARI MIR (TRAVANJ – RUJAN 1917.)	328
1. Uzaludna borba	328
2. Moralna i politička kriza	334
3. Pokušaji zaključenja mira.	344
Treće poglavlje	
NARUŠIVANJE RAVNOTEŽE (LISTOPAD 1917. – OŽUJAK 1918.)	357

1. Talijanski poraz: Kobarid.	358
2. Boljševička revolucija i rusko istupanje iz rata	362
3. Mir s Rumunjskom	373
Četvrto poglavlje	
U OČEKIVANJU VELIKE BITKE	
(SIJEČANJ – VELJAČA 1918.)	376
1. Njemačka i njezini saveznici	377
2. Antanta	380
Peto poglavlje	
VELIKA NJEMAČKA OFENZIVA	
(OŽUJAK – SRPANJ 1918.)	388
1. Bitka u ožujku	389
2. Travanjska ofenziva	393
3. Bitka od 27. svibnja	397
4. Politička i vojna priprema srpanjske ofenzive	400
5. Bitka od 15. srpnja i neuspjeh njemačke ofenzive.	403
Šesto poglavlje	
RUSKI PROBLEM LJETI 1918.	407
1. Organizacija sovjetske vlade.	407
2. Intervencija “saveznika” u Rusiji	411
Sedmo poglavlje	
SAVEZNIČKA OFENZIVA	416
1. Plan operacija.	417
2. Bitka u kolovozu i rujnu 1918.	419
3. Političke posljedice.	423
Osmo poglavlje	
TRAŽENJE PRIMIRJA.	425
1. Istup Bugarske iz rata.	426
2. Odluke u Spau (29. rujna 1918.)	428
3. Formiranje vlade Maksa Badenskoga i slanje note Wilsonu.	430
Deveto poglavlje	
SLOM CENTRALNIH SILA.	433
1. Njemačka.	433
2. Turska	442
3. Austro-Ugarska	443
Deseto poglavlje	
PRIMIRJA	448
1. Primirje u Mudrosu	448
2. Primirje u Villi Giusti	449
3. Primirje u Rhetondesu.	451

PETA KNJIGA

RAT I RAZVOJ SVIJETA	455
Prvo poglavlje	
POLITIČKE PROMJENE	457
1. Pobjeda “nacionalnosti” u Europi	457
2. Politički režimi.	461
3. Organizacija međunarodnih odnosa	463
Drugo poglavlje	
GOSPODARSKI ŽIVOT: OPADANJE MOĆI EUROPE	471
1. Europske zaraćene države.	471
2. Jačanje velikih izvaneuropskih država	476
Treće poglavlje	
DRUŠTVENE PROMJENE	480
1. Društvene klase	480
2. Međunarodni socijalizam.	482
Četvrto poglavlje	
VJERSKI ŽIVOT	486
1. Katolicizam	486
2. Protestantizam	493
3. Pravoslavlje.	495
4. Islam	499
5. Cionistički pokret	501
Peto poglavlje	
INTELEKTUALNI POKRET	503
1. Znanost	504
2. Književnost	508
3. Likovna umjetnost i glazba	516
Zaključak.	521
<i>Pogovor</i> (prof. dr. sc. Livia Kardum)	523
<i>Kazalo imena</i>	535

UVOD

Rat od 1914. do 1918., Prvi svjetski rat, suprotstavljao je četiri i pol godine europske narode jedne protiv drugih. Prvi je put doveo na bojna polja Staroga kontinenta vojske mlade Amerike i kolonijalne crne i žute kontingente. Ratni obrati, koji su bili dramatični i na kraju krajeva presudni, zasjenili su u svijesti suvremenika ostale oblike sukoba. Ali ako želimo shvatiti smisao i domet tih vojničkih događaja, moramo ih ipak uvrstiti među sve ostale elemente koji su utjecali na svršetak rata. Diplomacija je pokušala promijeniti ravnotežu snaga. Uspjela je uvući u borbu dio neutralnih država i neprekidno je osluškivala volju protivnika ne bi li primijetila kolebanje javnosti i otkrila pukotinu u neprijateljskoj koaliciji. U većini slučajeva diplomat je bio samo vojnikov pomoćnik i iskorištavao je uspjehe stečene na bojnopolju. No, tijekom rata promijenio je diplomatski događaj, neovisan o promjenljivosti borbe – intervencijom Sjedinjenih Američkih Država. Napor zaraćenih strana da maksimalno iskoriste vlastite materijalne izvore i unište neprijateljske dodijelio je gospodarstvu važnu ulogu u okončanju rata. I napokon, događaji u unutrašnjoj politici gotovo su neprekidno utjecali na vojnu situaciju: svaka je zaraćena država bila zaokupljena očuvanjem svojega moralnog jedinstva. Jedino je Rusija podlegla unutrašnjoj krizi. Napor nacionalnih manjina u Austro-Ugarskoj za oslobođenje bio je jedan od važnih čimbenika konačnog rezultata. Glavni je cilj ove knjige da upozori na međusobni utjecaj i prepletanje tih činjenica.

A je li, međutim, za razumijevanje ovog rata dovoljno iznošenje faza borbe, čak i u njihovim najrazličitijim oblicima?

Posezanje za oružjem znači samo rasplet. Zbog toga je proučavanje nastanka sukoba neodvojivo od proučavanja samog rata. Razumije se da ratu prethode duboki uzroci iz prvih godina XX. stoljeća i treba ih tražiti u razvoju gospodarskog imperijalizma i kolonijalne ekspanzije, kao i u zanosu nacionalnog ponosa. To je pokazala prethodna knjiga ove zbirke.¹ Političke posljedice suparništva

¹ Riječ je o 18. tomu velike zbirke opće povijesti svijeta od antičkih vremena do početka Drugoga svjetskog rata koju su pod naslovom *Peuples et Civilisation* objavili L. Harphen i Ph. Sagnac (*nap. ur.*)

između europskih velesila počinju se afirmirati tek 1904. godine kad se pojavljuje i nova ravnoteža snaga. Koje su kolektivne ili individualne pobude dovele europske države do uzajamnog nepovjerenja, a narode do velike napetosti, što je stvorilo ozračje povoljno za izbijanje sukoba? Koje su to pokretačke sile ili čiji su to hirovi ovu posljednju krizu, koja u svom početku nije bila ozbiljnija od ostalih, pretvorili u katastrofu? Na ta pitanja treba najprije odgovoriti.

Ali ovaj je rat, poput svih velikih sukoba u svjetskoj povijesti, u određenom pogledu i revolucija. U kojoj je mjeri ona izmijenila u Europi uvjete političkoga, gospodarskog i socijalnog života? Kakve su bile njezine posljedice u vjerskom i intelektualnom životu? Kako je nadmoć koju je Europa prije 1914. imala u životu svijeta bila oslabljena nakon što su europski narodi iscrpili svoje snage u međusobnom pokolju? Slika reperkusija ovog sukoba na svim područjima ljudske djelatnosti i u odnosima između kontinenata činit će zaključak ove studije.

Premda je očito središte interesa sam rat, ipak ovo djelo nastoji prikazati povijest svijeta između 1904. i 1918. godine.

Kriza doduše ne završava u onom trenutku kad nacije polože oružje. Zar onda ne bi bilo logično da pokušamo pratiti barem njezin neposredni razvoj i prikažemo kako je uspostavljen mir i provedena "obnova"? No, to je već nov zadatak. Primirje 1918. označava kraj jednog razdoblja, onog u kojem su se saveznici zajedno borili. S mirovnom konferencijom slika se izmijenila: borbeno solidarnost je prestala, države koje su do jučer bile saveznice ponovno je zahvatilo međusobno nepovjerenje. Duge i žestoke rasprave u kojima se izrađuju mirovni ugovori već su obilježene duhom koji se razlikuje od onoga za vrijeme rata. Problemi o kojima se raspravlja godinama će biti osnova međunarodnih odnosa. Iduća knjiga ove zbirke proučavat će mir od 1919. i njegov "slom".²

² Smatram potrebnim istaknuti da podatke potrebne za ovaj rad ne bih mogao prikupiti bez Bibliothèque de documentation internationale contemporaine. Osnovana prije dvadeset godina pod rukovodstvom g. Camillea Blocha, od samog početka sakupila je vrlo vrijedne zbirke u kojima se nalaze zbornici dokumenata i gotovo sva djela koja su navedena u bibliografiji.

PRVA KNJIGA

**POLITIČKI, GOSPODARSKI
I DRUŠTVENI ŽIVOT PRIJE
PRVOGA SVJETSKOG RATA**

ULOGA EUROPE U SVIJETU NA POČETKU XX. STOLJEĆA¹

Karakteristična crta na početku XX. stoljeća jest prevlast Europe. Taj “mali azijskoga kontinenta”, da se poslužimo izrazom Paula Valéryja, odlučno utječe na sudbinu svijeta i usmjeruje djelatnost ostalih kontinenata: potiče eksploataciju njihovih bogatstava, nameće svoje metode proizvodnje i svoj tempo rada i pod svojim vodstvom organizira gospodarski sustav; sad šalje svoju radnu snagu, a sad kadrove potrebne za stavljanje u pogon “zapadne” tehnike; prema svom uzoru nastoji oblikovati starinske društvene zajednice, šireći u pogledu religije te političkih i društvenih odnosa vlastita shvaćanja.

Razumije se da to širenje europskog utjecaja nije ništa novo, ali se upravo sada potvrđuje u cijelom opsegu. U materijalnom pogledu to je povećanje stanovništva na europskom kontinentu, porast industrijske proizvodnje u velikim državama zapadne i srednje Europe i razvoj prometnih sredstava. Ali i u pogledu motiva koji su vezani za kolektivnu psihologiju – razvoj nacionalizma i osjećaj superiornosti prema žutoj i crnoj rasi koji pobuđuju u bijelca njegove intelektualne sposobnosti, njegov smisao za organizaciju i njegov kritički duh.

Imperijalizam, koji je jedno od bitnih obilježja ovog razdoblja, ima slične pobude u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Rusiji, Njemačkoj i Italiji. Njegovi se pobornici pozivaju na volju za povećanjem utjecaja države i osiguranjem njezinih stratejskih interesa, na želju za provedbom “misije”, donoseći azijskom i afričkom stanovništvu europsku civilizaciju, te na gospodarske potrebe. Ta je ekspanzija u svom kolonijalnom obliku već uspostavila političku dominaciju Europljana u gotovo cijeloj Africi, Oceaniji i većem dijelu Azije. Kad je već gotovo završena, “podjela svijeta” se nastavlja u drukčijem obliku – u uspostavi “zona utjecaja”. Ali njezini ciljevi i obilježja imaju u oba slučaja zajedničke crte.

¹ LITERATURA. Budući da ne postoje djela koja daju zaokružene cjeline, podaci se mogu naći u: H. Vialatte, *L'imperialisme économique et les relations inter-nationales depuis un demi-siècle* (Pariz, 1923.); P. Moon, *Imperialism and world politics* (New York, 1926.); Köske, *Die Bedeutung Europas für die Entwicklung der Weltwirtschaft* (Köln, 1924.); A. Sartorius von Watershausen, *Die Entstehung der Weltwirtschaft* (Jena, 1931.). Sugestivni pogledi mogu se naći u djelu A. Siegfrieda, *La crise de l'Europe* (Pariz, 1929.). O razvoju nacionalizma u europskim državama napisao je fundamentalno djelo F. Hertz, *Nationalgeist und Politik, I: Staatstradition und Nationalismus* (Zürich, 1937.); II. dio nije izašao.

1. Gospodarska i financijska ekspanzija²

Europa mora pronaći tržišta za višak svoje industrijske proizvodnje, osobito tekstilne i metalurške. Trebaju joj sirovine i živežne namirnice koje joj utroba njezine zemlje i njezino tlo ne daju ili daju u nedovoljnoj količini. Dakle, mora neprestano nastojati širiti svoje trgovačke odnose s ostalim kontinentima.

Razvoj izvoza može se, dakako, ostvarivati normalnim trgovanjem. Ali europski se proizvođači ne zadovoljavaju samo slanjem trgovačkih putnika i otvaranjem dućana ili skladišta, već u onim dijelovima svijeta koji su za njihovu gospodarsku djelatnost najinteresantniji nastoje osigurati i dopunske olakšice.

Da bi svojim sunarodnjacima koji se nastanjuju u “novim” zemljama zajamčile sigurnost potrebnu za obavljanje trgovačkih poslova, europske se velesile brinu za to da od izvaneuropskih država dobiju priznanje statusa koji pogoduje djelatnosti njihovih državljana. Taj je status određen ili bilateralnim sporazumima, zasnovanima na reciprocitetu, ili ugovorima koji Europljanima daju jamstva bez uzvratnih obveza. S državama Južne Amerike “ugovori o naseljavanju” definiraju prava njemačkih, britanskih ili francuskih državljana: odobrenje za kupnju zemljišta, slobodu trgovanja bez obveze fiskalnih tereta većih od tereta državljana te iste američke države i slobodno obavljanje vjerskih obreda. Europske su vlade azijskim državama nametnule režim eksteritorijalnosti koji strancima daje specijalan položaj, izuzet iz lokalnog općeg prava. Japan se tog režima, kojemu je bio podvrgnut od 1858. godine uspio osloboditi 1894., ali Kina, Sijam (Tajland, op. ur.), Perzija i Osmansko Carstvo još su mu podvrgnuti.

U Osmanskom je Carstvu kapitulacijski režim, koji svojim počecima seže u XVI. stoljeće, još i dalje na snazi, unatoč nastojanjima Porte da se ukine. Europljani uživaju slobodu trgovanja, a u određenim slučajevima mogu biti oslobođeni i plaćanja poreza. Uz to, imaju pravo na vjerske obrede te povlasticu i u pravosuđu: civilne i kaznene parnice među Europljanima nisu u kompetenciji turskih sudova, već ih vode europski konzuli, dok u parnicama između Europljana i turskih podanika pravdu izriču turski sudovi, ali u prisutnosti i pod nadzorom “tumača” veleposlanstva.

² LITERATURA Osim Küskcova djela, citiranog na 15. str., treba tražiti raštrkane podatke. O prometnim sredstvima: Sax, *Die Verkehrsmittel* (Berlin, 1920., 3 sv.); Nogaró et Oualid, *L'évolution du commerce, du crédit et des transports depuis cent cinquante ans* (Pariz, 1914.); Ed. Pratt, *The rise of rail power, 1833–1914* (London, 1915.). O međunarodnom kretanju kapitala bitno je djelo H. Feis, *Europe, the world's bunker, 1871. – 1914.* (New York, 1932.); F. M. Halsey, *Investments in Latin America* (Washington, 1918.), objavio Department of Commerce; C. Remer, *Foreign investments in China* (New York, 1931.); Roumanis, *La dette ottomane* (Pariz, 1927.); Vagts, *Europa, Mexico und Amerika* (Berlin, 1930.). Knjiga G. Fcstera, *Die türkische Bergbaustatistik* (Berlin, 1918.) daje popis rudarskih koncesija u Osmanskom Carstvu. O trgovačkoj politici vidi: O. Jöhlinger, *Die koloniale Handelspolitik der Weltmächte* (Berlin, 1914.). Za statističke podatke može poslužiti: Zuckermann, *Statistischer Atlas zum Welthandel* (Berlin, 1921., 2 sv.) i *Memorandum sur la production et le commerce, 1913. i 1923. – 1927.*, koji je objavilo Društvo naroda (Ženeva 1929.).

Pierre Renouvin
EUROPSKA KRIZA I PRVI SVJETSKI RAT

Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, Jurišićeva 10
tel.: 01/4810-819, 4810-820
faks: 01/4810-821
e-mail: gmtk@gmtk.net
www.gmtk.net

Grafički urednik
Danijel Šah

Lektorica
Kata Zalović-Fišter

Korektorica
Lidija Supančić

Likovno rješenje korica
Danijel Šah

Tisak i uvez
Bauer grupa, Samobor
travanj 2008.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 659641.